

İmam Gazalî'nin Tekfir Problemine İki Farklı Yaklaşımı

Sevgi SÜNERİN

MEB Öğretmen, hatipoglu.sevgi@hotmail.com

Özet

Bu makalenin amacı İmam Gazalî'nin tekfir sorunu ile ilgili ortaya koymuş olduğu birbirinden farklı iki görüşünü ayrıntılı olarak inceleyip düşünürün bu konuda Kelâm ilmine yapmış olduğu katkıyı ortaya koymaktır. Bu bağlamda İmam Gazalî'nin Tehâfütü'l Felâsife ile Faysalu't-Tefrika isimli eserleri incelenmiştir. İmam Gazalî'nin bu iki eseri ele alınıp incelendiği zaman birbirinden farklı iki Gazalî karakteri ile karşılaşıldığı ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki Ehl-i Sünnet düşüncesini diğer ekollere karşı savunan ve koruyan bir Gazalî. Ehl-i Sünnet düşüncesini hakim kılmak için, yaşamış olduğu zaman diliminde oldukça etkili bir misyon üstlenmiş ve dönemin Müslüman filozoflarını din dışı ilan ederek oldukça sert bir tavır sergilemiştir. Gazalî'nin ikinci yaklaşımını ise Tehâfütü'l-Felâsife'den tamamen farklı bir anlayış ortaya koyan Faysalu't-Tefrika adlı eserinde gözlemlemekteyiz. Bu eserde Gazalî, taklitçilik, küfürle itham etme ve ötekileştirme bağlamında siyasi görüş sergilemekten daha çok dinlerin ve mezheplerin hakikat iddialarıyla ilgili olarak bilimin ışığı altında hareket etmiş ve oldukça uzlaşmacı bir tavır sergilemiştir.

Eş'arî ekolüne bağlı olan İmam Gazalî kişiyi tekfire götüren sebeplerin başında taklitçiliğin geldiğini vurgulamıştır. İnsanı sapıklığa götüren ve geniş bir tabana yayılmış durumda olan taklitçilik, sebebini araştırmadan ya da tam olarak kavraymadan herhangi bir görüşe ya da dine körü körüne bağlı olma durumudur. Bu bağnaz düşünce sebebiyle bir çok mezhep ve hareket kendilerine sıkı sıkıya bağlı olan taraftarlar bulabilmişlerdir. Bu mezhep ya da hareketlere cebri bir yaklaşımla bağlı olan taraftarlar sahip oldukları inanca sorgusuz sualsiz bağlı olup hararetli bir biçimde inançlarını savunmuşlardır. Bu durum, İslâm toplumunu olumsuz yönde etkilemiş ve günümüz insanlarını toplumda yaşanan olumsuz hadiseler karşısında aciz bırakmış, aklın ve bilimin ışığında sorunları çözmek yerine indirgemeci yaklaşımla hareket etmelerine sebep olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gazalî, Tekfir, Tehâfütü'l-Felâsife, Faysalu't-Tefrika.

Two Different Approachers Of Imam Ghazali To The Takfir Problem

Abstract

The aim of this article is to examine in detail two different views of Ghazali about the takfir problem and to reveal the contribution of the thinker has made to the science of Kalam in this regard. In this context, Ghazali's Works named Tehafütü'l Felasife and Faysalu't- Tefrika were examined. When these two Works of Ghazali are discussed and examined, it turns out that two different Ghazali characters are encountered. The first of these is a Ghazali who defends and protects the idea of circumcision against other schools. He played a very effective role in his lifetime in order to dominate the idea of th people of circumcision and had an extreme understanding that takfired Islamic philosophers. We observe Ghazali's second approach in his work called Faysalu't- Tefrika, which reveals a completely different understanding from the disaster. In this work, Ghazali followed a scientific method in the claims of truth of religions and sects rather than showing political views in the context of imitation, takfir and marginalization, and showed a very conciliatory attitude.

İmam Ghazali, who is affiliated whith the Eşari school, emphasized that imitation is one of the reasons that lead the person to takfir. Imitationism, which leads people to perversion and is spread over a wide base, is a state of blind adherence to any view or religion without being able to fully undestand the cause. Due to this bigoted thought, many sects and movements were able to find supporters whose shock was tight to them. In this sect, the supporters, who are connected to the movements whith an algebraic apporoach, are unquestioningly connected to their belief and have heatedly defended their beliefs. This situation negatively affected Islamic society and caused today's people to not analyze facts and events in the light of reason and science, but to act with a reductionist approach.

Keywords: Ghazali, Tekfir, Tehafütü'ül Felasife, Faysalu't- Tefrika.

Giriş

Günümüzün en önemli sorunlarından biri de İslâm Dünyasını oldukça meşgul eden Selefi/ötekileştirici akımlardır. Bu durum Batılı emperyalist güçlerin İslâm Âlemini sömürgeleştirme faaliyetlerinde etkin bir role sahip olmuştur.

Bunun yanında İslâmiyet öncesi Arap toplumu içerisinde yaşayan diğer toplumlarda da olduğu gibi İslâmiyet'in ilk döneminden itibaren aşırı Selefi/ Harici grup ve fırkaların bulunduğu sorunu ve bu grup ve fırkaların aşırı ve katı bir dini geleneğe sahip oldukları da göz ardı edilmemelidir.

İslâmiyet'in ilk döneminde Cemel ve Siffin savaşlarının akabinde Ümeyyeoğulları iktidarı ele geçirmiş ve İslâm öncesi Arap toplumunun bu katı asabiyet anlayışının İslâmiyet sonrasında da

İmam Gazalî'nin Tekfir Problemine İki Farklı Yaklaşımı

etkili olmasına sebep olmuşlardır (Taşcı, 2018, s.49). Bu bağlamda Ümeyyeoğullarının ‘‘kültür aktarıcısı’’ olduklarını söylemek yerine Müslüman olmayan Arap kültürünü İslâmiyetten sonraki zamanlara nakleden bir araç olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Aslında Müslüman araştırmacılar, İslâmiyet öncesi Arap toplumunun sahip olduğu Selefi karakterdeki bu katı anlayışı hiçbir zaman incelemeye almamışlar. Daha çok Ehl-i Kitap ile ilgilenmişler, sonuç olarak da Tefsir alanında önemli bir mesele olan İsrailiyyat sorunu halen çözüme kavuşturulamamış aksine İslâmî disiplinlerin tamamında bu durum içinden çıkılması çok zor ve çetrefilli bir mesele haline gelmiştir.

Gerekli araştırmalar yapıldığında Kur'an'ın doğru anlaşılabilmesi açısından İsrailiyyata verilen önemin İslâmiyetten önceki Arap cahiliyyesini anlama noktasında eksik kaldığı gözlemlenmektedir. Günümüz için de aynı durum söz konusu olmakla birlikte tarihsel süreçle ilgili olarak bu konuda tatmin edici çalışmalar yeterli seviyeye ulaşmamıştır. Örnek vermek gerekirse Kelâm ilmini de ilgilendiren inanç ilkelerine ilişkin çalışmaların yok denecek seviyede olduğu söylenebilir. Buna bağlı olarak Kelâmî problemlerin en önemlisi olarak görülen kader meselesi öne çıkmaktadır. Kader probleminin tam olarak açıklığa kavuşturulabilmesi adına bu problemin İslâm öncesi Arap toplumundaki konumuna bakmak gerekir. İnsan özgürlüğü bağlamında ele alınan bu problem Mu'tezile dışında ister amelî olsun isterse itikadî olsun diğer mezhepler tarafından gerektiği kadar ciddiye alınmamıştır. Bunun sebebinin bize göre Cahiliyye dönemi Arap halkının geleneksel inanışındaki Cebri fatalist anlayışın, İslâmiyetten sonra da Müslümanlar üzerindeki etkisinin kalıcı bir şekilde devam etmesidir.

Bu bağlamda Cahiliye dönemi Arap halkı üzerine eserleri olan Faslı fikir adamı Abid el- Cabirî (1936-2010)' ye göre kültürel zaman sürecindeki değişim hareketi iki çeşittir. Bunlardan birincisi ‘‘Hareket-i İ'timad’’ dır ve bir şeyin olduğu yerden hareket etmesi anlamına gelir. İkincisi ise ‘‘Hareket- i Nakle’’ dir ve bir mekandan diğerine geçme anlamına gelir. Cabirî buna istinaden Nakle Hareketi'nin toplumsal değişim sürecindeki kalıcı fonksiyonuna dikkat çekmektedir.

Cabirî açısından bir kültürün değişmesinden söz etmek için o kültürün Hareket-i Nakle biçiminde bir yer değiştirme hareketi sergilemesi gerekmektedir. Bununla birlikte eğer aynı kültür Hareket-i İtimad sergiliyorsa o kültürde değişim aşamalarından söz etmek imkansız olacaktır. Cabirî' nin işaret ettiği bu konu İslâm topluluklarının kahir ekseriyetinde uygulanabilir.

Maalesef Müslüman topluluklar günümüzdeki yaşanan olayları aklın ve bilimin ışığında analiz etmeyip tarihsel olgular karşısında teslimiyetçi bir şekilde hiç sorgulamadan tamamen kabul etme ya da kesinlikle reddetme biçiminde redükte (indirgemeci) bir tavır sergilemektedirler. Bu yanlış tavır kendilerinin her defasında bir daha karşılaşmalarının mümkün olmadığını düşündükleri hataların içerisine defalarca düşmelerine sebebiyet vermektedir.

İslâmiyet sonrası Hz. Peygamberin vefatının akabinde meydana gelen sahabe-i kiram arasındaki savaşların sebebi olarak bir türlü İslâmiyet öncesi Arap toplumlarının kabilecilik ve aşırı asabiyeçi tutumlarıyla açıklanmaz. Oysa ki bu eleştirel yaklaşım ortaya konmuş olsaydı günümüzdeki bir çok Selefî/ Harici akımların temelinde de bu konunun bulunduğu tespit edilebilir ve perde arkasındaki gizlenmiş olan flu alanlar açığa kavuşturulabilirdi.

Bu durumu tespit edemediğimizde günümüzde cereyan eden ve toplumun büyük bir kesiminin yaşam şartlarını ve düzenini bozan, böylece toplumdaki huzur ve barış ortamını inançları uğruna yıkan böylesi aşırı grup ve oluşumların zararlarından halkı korumaya muktedir olamamaktayız. Kur'an'da Nisa suresi 94. Ayette şöyle buyrulmaktadır: ‘‘ Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman, iyi anlayıp dinleyin. Size, selam verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek: ‘‘Sen mü’min değilsin’’ demeyin; çünkü Allah katında sayısız ganimetler vardır Daha önceleri siz de böyleydiniz. Derken Allah size lütufta bulundu. Bu sebeple iyi anlayıp dinleyin. Hiç şüphe yok ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.’’ Ayetin ikinci bölümüne dikkatlice bakıldığı zaman İslâmiyet’ten önceki Arap kabilelerinin gelenek ve göreneklerinin ne ölçüde iç içe geçtiği ve bu durumun tesirinden ashab-ı kiramın bile sıyrılmadığı çok bariz bir şekilde görülmektedir. Farklı ve geleneksel olmayan yorumlara bakıldığında farklı olduğu kadar durumu açıklayan bazı noktalar önümüze gelmektedir. Bu sayede bizdeki geçmişten günümüze sirayet eden ‘‘kebire’’ anlayışı ve küfürle itham etme , bunun akabinde de irtidat yani İslâm dininden çıkarma durumları, ya da toplum içerisinde ötekileştirme kampanyalarının perde arkası daha anlaşılır hale gelmektedir.

İslâmiyet öncesi Arap halkı hakkında yeterince araştırma yapılmamış olması bir takım gerçeklerin gün yüzüne çıkmasını engellemiştir. Ancak özellikle oryantalistlerin bu konuyu ele aldıkları görülmektedir. Bu bağlamda ilk olarak zikredilmesi gereken Alman oryantalist W.L. Schrameier’in ‘‘Ueber den Fatalismus der Vorislamischen Araber, İslâm Öncesi Arapların

İmam Gazalî'nin Tekfir Problemine İki Farklı Yaklaşımı

Cebriyeciliği Üzerine'' adlı çalışması, İslâmiyet öncesi Arap toplumunun Cebriyye ekolünün kaderci anlayışı kaynaklı hem Kur'an-ı Kerim hem de Arapların meşhur şiirleri öncülüğünde hazırlanmış oldukça detaylı çalışmalardan birini oluşturmaktadır.

Söz konusu çalışma Leipzig'de 1881 senesinde doktora tezi olarak yayınlanmış ayrıca o sene Bonn'da da yayınlanmıştır. Bu eserinde Schrameier, Arap paganizminin İslâmiyet sonrası Müslümanlar üzerinde ne denli tesirli olduğunu ispatlamaya çalışmıştır (Hatipoğlu, 2018, s. 88).

1.1.Tehâfütü'l Felâsife ve İmam-ı Gazalî'nin Tekfir Yaklaşımı

Bu eserde Gazalî, taklit olgusunu ele almış ve taklidi, kabul edilmesi gereken ve reddedilmesi gereken olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Birinci gruptaki taklidi 'hak' ikinci gruptaki taklidi ise 'batıl' şeklinde isimlendirmiştir. Gazalî'ye göre benimsenmesi zorunlu olan taklit, kişinin yapması ve uyması gereken bir zorunluluktur.

Gazalî'ye göre Müslüman filozofları inkara götüren asıl sebep, Sokrat, Eflatun, Aristoteles gibi şahıslara uymalarıdır. Onlar, adı geçen filozofların selim akla ve bir çok önemli fazilete sahip olmakla birlikte şeriatı ve inançları inkar etmiş, din ve mezheplerin ayrıntılarını kabul etmemiş, bunların insanlar tarafından uydurulmuş kanunlar ve yoldan çıkarıcı hilelerden ibaret olduğuna inanmışlardır (Gazalî, 2015, s. 2).

Antik dönem filozoflarının yolundan giden ve onlardan nakledilenleri olduğu gibi benimseyen İslâm filozofları, faziletli topluluğunda yer almak, onların adımlarını takip etmek ve kendilerini halktan üstün görmek ayrıca atalarının diniyle yetinmeyip kendi dinlerini küçük görerek küfür akidesini seve seve benimsemişlerdir.

Bu filozoflar Hakkı taklit etmekten ayrılmış batılı taklit ederek iyi bir iş yaptıklarını sanmış ve bir taklitten öbürüne geçerek bir delilik ve budalalık içerisinde olduklarının farkına bile varmamışlardır.

Gazalî'nin bu ithamlarına karşın Müslüman meşşâî filozoflarının başarıları göz ardı edilmemiş başarılı performanslar gösterdikleri tespit edilmiştir. Kindî, İbn-i Sîna, İbn-i Rüşd ve Farabî bunların başında gelip görüş ve fikirleriyle sadece İslâm Dünyasını değil Yahudi ve Hıristiyan din anlayışı üzerinde hatırı sayılır bir etki bırakmışlardır (Frank, 2000, s. 1).

Meşşâî felsefesinin ve Meşşâî filozoflarının İslâm Dünyasında ilgi görmesinin en önemli sebebi Abbasilerin 750 yılında başa geçmeleridir (Frank, 2000, s. 1). Bilindiği üzere Abbasiler bilime önem verdiklerinden dolayı kendi dönemlerinde bilimsel gelişmelerin önü açılmıştır. 11. Yüzyıla Said el-Endelüsi Toledo'da bilimsel faaliyetlerde bulunmuş ve Arapların bilimsel açıdan olgunlaşmalarını sağlayan şeyin eski Yunancadan yapılan çeviriler olduğunu dile getirmiştir. Ona göre Allah Ümeyyeoğulları hanedanlığını yıkıp Abbasilere iktidarı bahsettikten sonra Araplar en prestijli zamanlarını yaşamışlardır. Sonuç olarak Araplar bilimsel gelişmelerde zirveye doğru koşmuşlardır. Abbasi halifesi Mansur tercüme faaliyetlerinin başlamasında üstün gayretler göstermiştir (Frank, 2000, s. 1).

10. Yüzyıl müelliflerinden biri olan Mes'ûdî, eserinde Halife Mansur'u (754/775) Kelile ve Dimne, Aristo'nun Mantığı vb. eski Yunanca eserlerin Arapçaya tercüme edilmesini sağlayan ilk halife olduğunu belirtmiştir (Frank, 2000, s. 2).

Bilim yolundaki bu olumlu gelişmeler ileriki yıllarda da artarak devam etmiş ve İslâm felsefesi Müslüman filozoflar sayesinde zirveye çıkmıştır. Bununla birlikte Müslümanlar içerisinde Felsefeye karşı çıkanlar olmuştur. 9-15. Yüzyıllar arasında Ehl-i sünnet Kelâmcıları ve İslâm Tarihçilerinin eserleri incelendiğinde felsefe karşıtlarının nedenli reaksiyonlar sergiledikleri ortaya çıkmaktadır.

Gazalî'nin yaşamının son demlerinde yazmış olduğu " Tehâfütü'l- Felâsife" den sonra Sünnî kesimlerde Meşşâî filozoflara karşı reddiye tarzı saldırılar hatırı sayılır derecede artış göstermiştir (Frank, 2000, s. 2).

Gazalî'nin bu eserinde muhatabını tatmin edecek bir içerik ve dayanağı kuvvetli olan bir kritik yapmaktan daha çok sadece filozofları küfürle itham ettiği ileri sürülmüştür. Avrupa'da 19. Yüzyılın ortalarında İslâm filozoflarına karşı Gazalî'nin verdiği fetvaları içeren bu eser meşhur olmuştur (Frank, 2000, s. 5).

1.2.Faysalu't-Tefrika ve İmam-ı Gazalî'nin Tekfir Yaklaşımı

Gazalî'nin ikinci yaklaşımına ise Tehâfütü'ül Felâsife'nin tam tersine bir izlenim taşıyan Faysalu'tu-Tefrika isimli eserinde karşılaşmaktayız. Tekfir, taklit ve ötekileştirme babında siyasal olmaktan daha çok dinlerin ve mezheplerin hakikat iddialarında bilimsel bir yöntem izlenilmek suretiyle uzlaştırıcı fikirler ortaya konulmaktadır.

Burada İmam Gazalî akli ilimler konusunda bilgi sahibi olmayıp İslâm'ın savunuculuğunu yapan kişilerin kocaman bir hata içerisinde olduklarını ortaya koyup ispatlamaktadır. Bu tavır o kişilerin birtakım inanç ilkeleri için sunulan akli delilleri ve yükümlülükleri askıya alıp geçersizleştirmiştir. Bu davranışı sergileyenler dinin aslından olmayan şeyleri dinin aslından saydıkları için kendilerini tasdik edip inanmayan ve onlara göre dinin asıllarından olan hususlara işaret eden Allah ve Rasulünün davetini kabul etmeyen herkesi kafirlikle suçlama cihetine yönelmişlerdir.

Bu noktada İmam Gazalî bu büyük hatayı düzelme yoluna girmek istemiş ve aynı zamanda Müslümanlara dini inancın buna benzer, dinde olmayıp dinde varmış gibi gösterilen ve aklın asla tasvip etmediği hususlara bağlı olmadığını ifade ederek Müslümanlara doğru yolu göstermiştir. Kendisine göre dini inanç ve akidenin arka planında aklın onayladığı, mantığın da doğruladığı deliller ve ispatlar olmalıdır. Bu sebepten dolayı kişinin böyle abes işlerle iştigal etmesi doğru değildir (Hatipoğlu, 2018, s. 95).

Taklit tekfire götürür. Taklit ehli, bağlı olduğu dini anlayışın ve mezhebin ya da İmamın en doğrusu olduğunu, onların hatasız olduğunu böylece mezheplerinin ve mezhep imamlarının asla eleştirilemeyeceğini, eleştirme cesaretinde olanların ise derhal tekfir edileceklerini öngörürler. Bundan dolayı onlara göre küfür; Eş'arîyeye bağlı ise Eş'arîyeye, Mu'tezîleye bağlı ise Mu'tezîleye, Hanbelîyeye bağlı ise Hanbelîyeye muhalif olmaktır. Bu davranışlarıyla onlar derin bir körlük ve mukallitlik içerisinde bulunmaktadır (Gazalî, 1995, s. 19).

Zira senin muhatabın, mezhepler içerisinde Eş'arîyi benimsemiş ve ona mensup olmuş ve diğer mezhep mensuplarının her konuda küfür içerisinde olduğunu düşünmektedir. Hatta örnek vermek

gerekirse Allah'ın Bekâ sıfatı konusunda Eş'arî'ye muhalefette bulunup, Bekâ sıfatının Allah'ın zatı üzerine zait bir sıfat olmadığını ileri sürdüğünden ötürü Bakıllanî'yi bile küfürle suçlayabilmiştir (Hatipoğlu, 2018, s. 95).

Burada asıl sorulması gereken soru şudur: Niçin Bakıllanî Eş'arî'ye böyle bir konuda muhalefet ettiği için tekfir maruz kalıyor da tam tersine Eş'arî Bakıllanî'ye muhalefet ettiği için tekfir edilmiyor. Bunun cevabı Bakıllanî'nin Eş'arî'ye göre daha çok küfre düşmekle itham edilmesindeki önceliğinde kıstas olarak Eş'arî'nin Bakıllanî'den daha önce yaşamış olması olabilir mi? Şayet bu durum bir ölçüt olarak kabul edilirse bu durumda Mu'tezile'den ya da başka ekollerden birileri de Eş'arî'den daha önce yaşamıştı. Bu durumda o kişilerin de hakkı temsil etmede öncelik sahibi olmaları gerekmez mi? Bu ölçüt ilim ve fazilette kişiye bir üstünlük sağlar mı? Peki Eş'arî'den daha alim ve faziletli birilerinin olmadığını kendisine bağlı olan mukallit nereden bilmektedir ve bunu nasıl belirleyebilmiştir? (Hatipoğlu, 2018, s. 96).

Nitekim Eş'arî'ye bağlı bir mukallit Mu'tezîleyi, zatın bir tek olduğunu, ondan da ilim, kudret ve hayat gibi birbirinden muhtelif hakikatlerin çıktığını söylediğinden dolayı tekfir ediyorum ve şöyle diyerek devam eder; oysa bu birbirinden farklı hakikatlerin var olmakla vasıflanmasının mümkün olmadığını ayrıca onların tek bir zatın makamında bulunmaları da ihtimal dahilinde değildir (Hatipoğlu, 2018, s. 96). Diğer taraftan Eş'arî'ye bağlı mukallit şahıs yukarıda Mu'tezîle mensubunu küfürle itham ederken dile getirdiği söylemleri Eş'arî için uygulamamaktadır.

Eş'arî, örneğin Allah'ın Kelâmının tek bir sıfat olduğunu, bu yönü itibariyle onun Tevrat, İncil, Zebur ve Kur'an olduğunu, ayrıca Allah'ın kelâmının emir, nehiy, haber ve haber alma olduğunu fakat bu dört unsurun hepsinin birbirinden farklı birer hakikat olduğu gerçeğini hesaba katmıyor (Gazalî, 1995, s. 22). Zîra haberin tanımında tasdik ya da tekzip ihtimali vardır. Oysa ki emir ve nehyin tanımında böyle bir durum söz konusu bile değildir. Yani bu iki olgu için de tekzip etme ya da tasdik etme söz konusu olamaz. Şu halde nasıl olur da tek bir hakikat bir yandan tasdik ve tekzip ihtimali taşıdığı halde diğer yandan böyle bir olasılığı taşımamakta, dolayısıyla da nefy ve ispat tek bir şeyde birleşebilmektedir (Hatipoğlu, 2018, s. 96). İşte tam da bu noktada kişi bu sorunun cevabını verme konusunda herhangi bir acizlik gösterirse bil ki bu kişi nazar ehli bir kişi değil aksine ehl-i mukallittir. Mukallit olmak da susmayı cevap verememeyi gerektirir. Çünkü

İmam Gazalî'nin Tekfir Problemine İki Farklı Yaklaşımı

mukallit delillere ulaşma imkanından yoksundur. Şayet mukallit delil getirmek istese bile buna muktedir değildir.

Eğer delil getire bilseydi bu durumda kendisi tabi olan değil tabi olunan konumunda olurdu. Şu halde bilinmesi gerekir ki hakikatin sadece tek bir kimseye ait olduğunu iddia eden kimse küfre ve tenakuza oldukça yakındır. Bu kişi bağlı olduğu kimseyi Hz. Peygamber gibi bütün hatalardan beri ve masum olduğunu iddia etmesiyle küfre yakındır (Gazalî, 1995, s. 22). Oysa ki iman ancak ve ancak Peygambere tabi olmakla, küfür ise Peygamberi yalanlamakla gerçekleşir. Bu kişinin tenakuzda olması ise iddiaları ile ilgili delil sunamadığı halde körü körüne kendisine tabi olunmasını istemesinden kaynaklanmaktadır (Gazalî, 1995, s. 23).

Faysalu't-Tefrikaya bakıldığında Gazalî'nin çok daha ılımlı ve bilimsel bir yöntem takip ettiği, dolayısıyla da tekfir konusuna ötekileştirme ve siyasallaştırmadan uzak bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir. Bu yaklaşımıyla Gazalî'nin Eş'arî bakış tarzını biraz da olsa terk ettiği söylenebilir. Bununla birlikte Eş'arîlerin aşırı Selefiye gibi bir yaklaşım içerisinde olduklarını iddia etmiyoruz . Eş'arîler kesinlikle bu aşırı gruplardan daha itidalli, ılımlı ve uzlaştırmacı tavırlar sergileyebilmişlerdir.

Ancak kimi zaman Tehâfütü'l- Felâsife örneğinde olduğu gibi Selefi bakış tarzı söz konusu olabilmektedir. Mâtürîdîlere bakıldığında ise bu tür düşüncele sahip kişilerin de içlerinde olabildiği söylenebilir. Ancak Eş'arîlik ile Mâtürîdîlik arasında bu bağlamda farklı bir bakış açısı olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Eş'arî'nin Kelâm sistemi karakterize edilmek istendiğinde onun kısa, öz ve radikal bir teoriyi tespit edebilme arayışı içerisinde olduğu Gimaret tarafından ortaya atılmaktadır. Diğer taraftan Mâtürîdî'nin amacı ise oldukça farklıdır. Mâtürîdî radikalizme karşıdır ve radikalizmi engelleme noktasında mücadele etmiştir (Hatipoğlu, 2018, s. 97). Eş'arî ve Eş'arîliğin radikal anlayış içerisinde olduğunu söylerken onların günümüz radikal Selefi gruplar gibi olduklarını söylemiyoruz. Onlar ilk dönem Selef anlayışına benzer selefin dini anlayışını taklit esaslı katı nasçı bir duruş sergilemişler ancak bununla beraber her Eş'arî Kelâmcısının bu yöntemi uyguladığı söylenemez. Ayrıca Mâtürîdî temelde Eş'arî'nin kısmen yapabildiği akli esas alan, bilimsel yöntem ve deliller üzerine kurulu bir hakikat anlayışı sergilemiştir (Ulrich, 2016, s. 511).

Mâtürîdî insanların neden sapıklık içerisinde olduklarını tespit etmiş ve bunun oldukça geniş bir tabana yayılan ve sebebini araştırmadıkları ya da tam olarak idrak edemedikleri herhangi dini ve ruhani bir liderin görüşlerine cebri bir yaklaşımla bağlı kalınası temayülü olan vesayet anlayışıdır.

Bu körü körüne inanç yüzünden şu ana kadar bir çok mezhep ve hareket hatırı sayılır biçimde taraftar bulmuştur. Ayrıca bu taklitçilik anlayışı yüzünden taraftarlar sapkın düşünceyi bir kez kabul ettikten sonra artık inançlarının tam anlamıyla gerçek inanç olduğunu hararetle bir şekilde savunmaya devam etmişlerdir.

Buna karşın kendisini taklitten kurtarabilen herkes gerçek iman öğretisine kendisini götürecek kriterleri gerçek anlamda bilebilecektir. İşte böyle biri ancak dini hakikatleri tebliğ ettiğini iddia edenler arasında hakikat üzere olduğunu sadece iddia edenler ile iddia ettiğini kesin delillerle ispatlayanlar arasındaki farkı görmüş olacaktır (Hatipoğlu, 2018, s. 98).

2.Sonuç Tartışma ve Öneriler

Araştırmada sonuç olarak şunu belirtmek gerekir ki bir çok Eş'arî kelâmcı Mâtürîdî'nin yerleştirmek istediği akılcı ve bilimsel kelâmî yöntemi eserlerinde başarılı bir şekilde uygulamışlardır. Bunun en gerçekçi örneği makalemizde detaylı olarak açıklamış bulunduğumuz Gazalî'nin ‘‘ Faysalu't- Tefrika’’ isimli eseridir.

Aslında inanç alanına ait olmayan tekfir konusu en başta siyasal platformda şekillenmiş ve akabinde de inanç alanına aktarılmıştır. Selefî akımın aşırı mensupları eskiden olduğu gibi günümüzde de kendilerine muhalif olanları itham etmek, dolayısıyla da siyasal alanda üstünlük sağlamak adına tekfir konusunu bir iman meselesi yapmış ve buna bağlı olarak da mürtet tartışmalarını toplum içerisinde onlarla aynı fikirde olmayanları devre dışı bırakmak ve yalnızlaştırmak için bir fırsat olarak kullanmaktadırlar. Bu çerçevede daha önceki dönemlerde olduğu gibi günümüzde de kelâmcıların tatmin edici performanslar göstermedikleri ortaya çıkmıştır.

İmam Gazalî'nin Tekfir Problemine İki Farklı Yaklaşımı

Daha önce sözünü ettiğimiz küfürle itham etme yaklaşımının altında siyasi bir meselenin olduğunu fakat bu meselenin ait olduğu alandan alınıp akidevî bir sorunmuş gibi gösterildiğini belirtmiştik. İşte tam da bu noktada Gazalî'nin hakkını teslim etmek gerekmektedir. Gazalî bu konuya iki farklı eserinde iki farklı bakış açısı ortaya koymuştur. Kendisi *Tehâfütü'l- Felâsife* isimli eserinde kanaatimize göre konuya inanç ve kelami yönden yaklaşımdan daha çok ötekileştirmeyi amaçlayan bir tavır sergilemişken "*Faysalu't- Tefrika*" isimli eserinde oldukça pozitif ve bilimsel bir tavır sergilemiştir. Gazalî'nin sunmuş olduğu deliller *Tehâfütü'l- Felâsife* de akılcı olmaktan geri kalmışken öte yandan *Faysalu't- Tefrika* isimli eserinde tatmin edici bir üslup sergileyip aynı zamanda ötekileştirmeyip daha uzlaştırmacı bir yol izlemek için çaba sarf ettiği görülmektedir.

Kaynakça

Gazali, (1993). *Faysalu't- Tefrika Beyne'l İslam ve'z-Zendeka* (tahkik: Mahmud Beycu). 1. Baskı, Daru'l- Beyrut.

Griffel, Frank (2000). *Apostasie und Toleranz im Islam: die Entwicklung zu al-Gazalis Urteil gegen die Philosophie und die Reaktionen der Phisophen*. Brill-Leiden- Bosotn-Köln.

Harman, Ömer Faruk (1996). "*Günah*", İstanbul: DİA Yayınları.

Hatipoğlu, Sevgi, *Kur'an'a Göre Büyük ve Küçük Günahların Kelami Açından Değerlendirilmesi*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimle Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

İşcan, Mehmet Zeki (2009). *Selefilik- İslami Köktencilğin Tarihi Temelleri*, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Karaman, Fikret ve diğerleri (2006). *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara.

Kemal bin Ebu Şerif ibn-i Humam, (1979). *el-Müsayere*, İstanbul.

Schrameier, Ulrich (2016). *Ueber den Fatalismus der Vorislamischen Araber*. Leipzig.

Sönmez, Vecihi (2017). İslam İnancında Günah Kavramı, *Journal of Islamic Research*; 2881).

Tabersi, Ebu Ali el-Fadl b. Hasan (t.y.). *Mecmau2l-beyan fi tefsiri 'l- Kur'an*, Beyrut.

Taşçı, Özcan (2018). İslam Öncesi Arap Fatalizm'inin İslam Sonrası Özgür Düşünce Gelişimine Etkisi, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (13), s. 47-54.

Taşçı, Özcan (2013). *Aydınlanma, Oryantalizm ve İslam- Kelami Konular Bağlamında Bir Karşılaştırma*. Sentez Yayınları, Ankara.

Taşçı, Özcan (2016). Farklı Kültürlerle Birlikte Yaşama Anlayışının Gelişimine Kelamcılarının Katkıları, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 10.

Taşçı,Özcan (2015). *Kelam El Kitabı*, (Ed. Şaban Ali Düzgün), Ankara: Grafiker Yayınları.

Wagner, Fabian (2014) . *Die İdeologie des Salafismus-ThoogischGemeşnsamkeiten und Politische Fiktionen-Eine Unter BesondererBrückichtigng der Agytischen Slafiya*, Georg August Universität.